

Отримано: 24 лютого 2014 р.

Прорецензовано: 10 березня 2014 р.

Прийнято до друку: 24 квітня 2014 р.

Маркіна І. А., Черниш І. В. Обґрунтування механізму антикризової державної політики у туристичній галузі / І. А. Маркіна, І. В. Черниш // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 25. – С. 50–55.

УДК 338.4:338.124.4

JEL Classification: G18

Маркіна Ірина Анатоліївна,

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту і адміністрування, проректор із науково-педагогічної роботи та міжнародного співробітництва Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка,

Черниш Ірина Володимирівна,

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

**ОБґРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ**

У статті розкрито сутність і значення поняття «механізм» із погляду його застосування в економічній науці; визначено сутність антикризової державної політики; розкрито сутність наявних механізмів антикризового управління та регулювання; обґрунтовано вимоги до розробки та структури механізму антикризової політики держави в туристичній галузі.

Ключові слова: антикризова державна політика, державне регулювання, державне управління, криза, механізм, структура, сфера, туристична галузь.

Маркина Ирина Анатольевна,

доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой менеджмента и администрирования, проректор по научно-педагогической работе и международного сотрудничества Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка,

Черныш Ирина Владимировна,

кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и администрирования Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка

**ОБОСНОВАНИЕ МЕХАНИЗМА АНТИКРИЗИСНОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ
В ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ**

В статье раскрыта сущность и значение понятия «механизм» с точки зрения его применения в экономической науке; определена сущность антикризисной государственной политики; раскрыта сущность существующих механизмов антикризисного управления и регулирования; обоснованы требования к разработке и структуре механизма антикризисной политики государства в туристической отрасли.

Ключевые слова: антикризисная государственная политика, государственное регулирование, государственное управление, кризис, механизм, структура, сфера, туристическая отрасль.

Iryna Markina,

Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Management and Administration, Vice-rector in scientific and pedagogical work and international cooperation of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University,

Iryna Chernysh,

PhD in Economics, Associate Professor of Department of Management and Administration of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

JUSTIFICATION OF THE MECHANISM OF ANTI-CRISIS STATE POLICY IN TOURISM

The article deals with the nature and meaning of «mechanism» in terms of its application in economics; the essence of the anti-crisis government policies; The essence of existing mechanisms for crisis management and regulation; reasonable requirements for the design and structure of the mechanism of anti-crisis policy in the tourism industry.

Keywords: anti-crisis government policy, government regulation, governance, crisis mechanism, structure, area tourism industry.

Постановка проблеми. Подолання кризових явищ у туристичній галузі та вирішення проблем її розвитку на сучасному етапі стає для вчених-економістів актуальним об'єктом дослідження. При цьому деякі з них застосовують щодо цих процесів термін «механізм», що властиво для значної кількості вчених, які займаються пошуком шляхів вирішення проблем у будь-якій економічній системі, та набуло значного поширення серед наукової спільноти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У цьому контексті звертають на себе увагу наукові праці І. В. Кравчук, Н. В. Овсяннікової, І. О. Щербань, А. М. Вороніна, О. О. Бондаренко, Н. Т. Піроженко [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Зокрема, розглядаючи процес управління розвитком туристичної галузі, І. В. Кравчук передбачає розробку та використання відповідного організаційно-економічного механізму, який являє собою «...системі взаємозалежних та взаємопов'язаних економічних, організаційних, соціальних та правових елементів (інструментів, важелів, норм, методів та принципів), суб'єктів та об'єктів управління туристичною діяльністю, які діють відповідно до поставлених цілей у рамках механізму...», через «...важелі впливу якого реалізуються основні управлінські рішення, що визначають рівень розвитку туризму в країні загалом та окремих її регіонів» [1, с. 51]. Поділяючи думку цього вченого-економіста щодо сутності організаційно-економічного механізму розвитку, Н. В. Овсяннікова додає, що «...економічний компонент цього механізму полягає не тільки у методах, але й у цілях його функціонування, ... і не обмежується організаційними методами управління...» [2, с. 110, 111].

Аналізуючи зміст досліджень І. О. Щербань [3; 4], можна констатувати, що автором пропонується не один, а три механізми антикризового управління для туристичних підприємств: запобіжний, спрямований на своєчасне виявлення й розв'язання проблем небезпеки та загроз; стабілізаційний, який забезпечує збереження керованості економічної системи за умов нестійкого стану; радикальний, який має на меті мінімізацію витрат та можливостей під час виведення зі стану кризи [3, с. 9–10].

Інші вчені особливу увагу приділяють механізмам антикризового державного регулювання. Так, зокрема у дослідженнях А. Н. Вороніна визначається сутність державного регулювання туризму як «діяльність органів державної влади щодо впливу на сферу туризму з метою забезпечення її функціонування у заданих параметрах або досягненні нових показників її розвитку...» [5]; у дослідженнях О. О. Бондаренко увага приділяється формам і методам державного регулювання туризму з метою виведення галузі з кризи [6]; у дослідженнях Н. Т. Піроженко, при констатації проблеми відсутності чіткого державного регулювання розвитку туризму у країні, надається загальну блок-схему формування державної політики щодо розвитку галузі [7].

Виділення невирішеної частини загальної проблеми. Однак лише на основі застосування будь-якого механізму управління не можливо вирішити проблеми та усунути кризові явища в туристичній галузі в Україні. Управління можна вважати лише функцією більш складного механізму, упровадження якого охоплює як усі сфери галузі, так і використовує широкий спектр форм і методів державного регулювання процесів, які протікають у цих сферах. Не достатнім є вирішення проблем кризових явищ і на основі лише регулювання туризму взагалі та, зокрема, механізмів регулювання (у т. ч. – антикризових).

При цьому як державне регулювання, так і державне управління окремо навіть у вигляді механізмів не дозволять вирішити проблеми кризових явищ у всіх сферах туристичної галузі, оскільки для цього потребується виважена державна політика. Відтак як регулювання, так і управління є складовими процесами державної політики, що й повинно бути основою при відбудові механізму антикризової державної політики.

Мета і завдання дослідження. Очевидно, що антикризовий механізм державної політики за своєю структурою повинен вміщувати два взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих процеси – державне управління та державне регулювання. Водночас для розробки такого механізму потребується: розкрити саму сутність і значення поняття «механізм» із погляду його застосування в економічній науці; визначити сутність антикризової державної політики; розкрити сутність наявних механізмів антикризового управління та регулювання; обґрунтувати механізм антикризової політики держави у туристичній галузі.

Виклад основного матеріалу. Звертаючи увагу на використання терміна «механізм», потрібно розуміти, що його розробка можлива лише за умови визначення конкретного об'єкта з необхідним уточненням його сутності. На проблему використання терміна «механізм» в економіці звертали увагу класики філософії та політекономії у XVIII–XIX ст.: наприклад, Г. Гегель під механізмом розумів наукову категорію, у якій втілюється форма об'єктивного, та виправдовував застосування цього терміна як загальної логічної категорії [8, т. 1, с. 386]; своєю чергою, К. Маркс під механізмом сприймав пов'язуючи в єдине ціле елементи системи господарства та (або) розвитку суспільної системи [9, с. 633].

Очевидно, що застосування терміна «механізм» можна вважати конкретним у технічних науках у той час, як в економіці він має прикладне призначення для опису окремих процесів та (або) об'єктів, що ви-

магає пояснення його змісту. Безліч процесів і об'єктів дослідження в економіці призводять до різного сприйняття самого терміна «механізм» ученими: на думку Д. А. Новікова, «механізм» є системою, що визначає порядок будь-якого виду діяльності, або сукупність правил, законів і процедур, що регламентують взаємодію учасників організаційної системи та прийняття управлінських рішень ними [10, с. 112]; М. М. Моїсєєв під механізмом сприймає систему процедур, що формують рішення або правила його прийняття [11, с. 205]; Л. І. Абалкін під механізмом сприймає те, що вміщує в собі різноманітні гнучкі форми і методи господарювання, їхню відповідність мінливим умовам економічного розвитку і характеру завдань, що розв'язуються [12, с. 3]; на думку Г. В. Саєнко і О. О. Папаїки, механізм є системою взаємодії організаційної субстанції на різних рівнях суспільних відносин [13, с. 247].

Із поданих визначень самого поняття «механізм» можна дійти висновку, що в економіці він представляє собою певну систему з пов'язаними між собою підсистемними елементами, має впорядковану діяльність та керованість, передбачає використання форм і методів суб'єктами управління ним, передбачає багаторівневість конструкції. Ці характеристики самого поняття «механізм» є базовими для розробки механізму антикризової державної політики у туристичній галузі. При цьому більш конкретно для цього механізму визначаються сутнісні характеристики таких категорій, як «механізм в економіці» та «механізм управління». Необхідність більш детального дослідження цих категорій зумовлюється й тим, що економічна сфера безпосередньо формує туристичну галузь, а управління визнано вирішальним процесом, завдяки якому у цій сфері мінімізуються та нейтралізуються кризові явища.

Одним із перших використав термін «економічний механізм» К. Маркс у фундаментальній праці «Капітал» при дослідженні соціально-економічного укладу економіки та середовища, у якому виникають форми її руху, виробничих відносин та їх організаційних і управлінських форм взаємодії (тобто економічного середовища макrorівня) [9, т. 25, ч. 1, с. 29]. З початку становлення ринкової економіки в колишньому СРСР, одними з перших у 1985 р. використали по-новому термін «економічний механізм» В. Ф. Палій і А. І. Бужинський, що розглядали його як інтегровану та комплексну систему, яка включає економічні, організаційні, правові, політичні та інші методи, завдяки застосуванню яких регулювалися окремі (складові) процеси розвитку економіки [14, с. 4–5]. Пізніше у процесі розвитку ринкової економіки в Україні у поняття «економічний механізм» М. І. Попов та Л. І. Рисухін вкладали велику розмаїть та розгалуженість елементів економічної системи, їх вплив на досягнення соціальної мети розвитку за окремими сферами, взаємозв'язки та взаємодію між ними задля досягнення визначної мети [15, с. 16].

З поданих визначень можна узагальнити основні характерні риси, що повинні бути використаними при розробці механізму антикризової державної політики у туристичній галузі, а саме: взаємозв'язки між підсистемами (або структурними елементами) включають відносини макроекономічного порядку – тобто механізм реалізується у динаміці під впливом зовнішніх процесів; у механізмі вплив на підсистеми (сфери) повинен бути керованим і регульованим, що передбачає застосовувати суб'єктами управління відповідні форми та методи регулювання; упровадження механізму зорієнтовано на досягнення соціальної мети розвитку з урахуванням стану кожної з підсистем (або сфер), які його утворюють.

Визначені характерні риси повинні бути врахованими для розробки механізму антикризової державної політики, як і головні, що властиві для характеристики поняття «механізм управління». Для характеристики останнього мають певний інтерес погляди Н. В. Сапи, М. М. Моїсєєва і З. П. Румянцева, на думку яких механізм управління, це: спосіб управління суспільними справами, де взаємопов'язані методи, засоби і принципи, що зрештою забезпечує ефективну реалізацію цілей управління; засіб розв'язання суперечностей явища й процесу, послідовна реалізація дій, які ґрунтуються на основоположних принципах цільової організації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй методів управління, та спрямовані на досягнення визначеної мети; система процедур, що формують рішення або правила його прийняття; сукупність елементів, методів і важелів впливу, що забезпечують ефективну реалізацію характерних для певної системи цілей і найбільш повно на цьому етапі задовольняють суспільні, колективні та індивідуальні інтереси й потреби [10, с. 112, 113; 11, с. 207].

З вищезазначених обґрунтувань механізму управління можна відзначити такі характерні риси, що повинні бути врахованими для розробки механізму антикризової державної політики у туристичній галузі, як: досягнення цілей управління ґрунтується на використанні відповідних форм і методів та з дотриманням відповідних принципів управління; цілі управління, своєю чергою, передбачають розв'язання суперечностей за складовими об'єкта управління; процес управління складається з певного набору процедур і правил, які виключають необґрунтованість прийняття рішень суб'єктом управління; процес управління зорієнтований не тільки на вирішення проблем розвитку об'єкта, але й на задоволення потреб об'єкта за кожною з підсистем.

Отже, визначені характерні риси, властиві для сутності механізму – як економічної категорії, економічного механізму та механізму управління, повинні бути основними при розробці механізму антикризової державної політики в туристичній галузі. Своєю чергою, визначені характерні риси повинні бути доповненими особливостями самого процесу подолання криз і кризових явищ на державному рівні та на рівні галузі. На перший план у цьому контексті виходить необхідність вирішення наукової проблеми пошуку шляхів і напрямів ліквідації кризових явищ – порушень і диспропорцій в об'єкті дослідження між окремими сферами (підсистемами) – завдяки впровадженню антикризового механізму.

Для вирішення цієї наукової проблеми приділяють увагу результати досліджень Г. В. Саєнко, Ю. М. Осіпова, Є. С. Варги і І. А. Трахтенберга, які розглядали економіку як організм, де у перехідний період проходить перебудова, та сам «організм» поводить нерационально. З'ясовуючи сутність цього нестабільного періоду, ці вчені звернули увагу на ускладнення розвитку економіки внаслідок впливу на неї чинників, які призводять до нестабільності та у практиці управління персоніфікуються в економічних кризах [13, с. 262; 8, с. 68]. Це явище розглянуто як сила, що дезорганізує систему внаслідок деформації її окремих елементів (підсистем, або сфер – Авт.). Такий процес, на думку цих учених, потребує впровадження відповідного антикризового державного механізму з метою усунення визначених негативних явищ і порушень в економіці, що й визначає його як антикризовий.

На наш погляд, сутність такого підходу полягає в упровадженні на державному рівні не стільки механізму подолання кризових явищ, скільки в усуненні причин їх виникнення в економічній сфері, що взаємопов'язана з іншими. У цьому контексті механізм є складним у структурному відношенні інструментом, який змінює економічне середовище, завдяки чому усуваються кризові явища в системі «суспільство – економіка» та у будь-якій сфері, що забезпечують розвиток будь-якої галузі та національної економіки у цілому. Такий взаємозв'язок між структурою механізму та структурними впливами на різні сфери зумовлюється, виходячи з наступних методологічних положень, які обґрунтовано вченими-економістами: механізм поширюється на сферу дії організаційно-економічних відносин, які складаються з базису (суспільство та економіка) та надбудови (правові та політичні відносини), що утворюють систему [16, т. 1, с. 97–100]; через функцію управління механізм забезпечує функціонування організованих систем різного походження (економіка, право, суспільство, екологія тощо), що дозволяє забезпечити їх певну структуру, підтримку режиму діяльності та досягнення її мети [13, с. 264]; багатоаспектність впливу механізму на відносини між цими системами, представлених групами різнорідних відносин, визначає формування всередині його структури низки утворень, через які ці відносини виявляються та розвиваються [13, с. 254]; за функціональною структурою механізм – сукупність ієрархічно-підлеглих систем, які визначаються загальними та лінійними зв'язками між ними [17, с. 50].

Відтак можна констатувати, що для подолання кризових явищ у будь-якій економічній системі (у т. ч. – туристичній галузі) потребується впровадження механізму, який врегулює взаємовідносини в самій системі між її підсистемами (або сферами) та усуне між ними суперечності, причини виникнення та наслідки прояву, у собі вміщуватиме функцію управління кожною з підсистем (сфер), що дозволить розвинути як окрему з них, так і систему в цілому.

Антикризове державне управління спирається на необхідність використання взаємопов'язаних функцій менеджменту (організації, координації, контролю, планування та прогнозування) з метою усунення наявних суперечностей системного порядку – розбалансованості між підсистемами (сферами). Своєю чергою, антикризовість державного регулювання полягає у здатності державних інституцій у процесі управління використати найбільш ефективні форми та методи, що нададуть допомогу суб'єктам господарювання протистояти кризовим тенденціям, що є необхідним засобом проведення антикризової державної політики задля розвитку будь-якої галузі та національної економіки в цілому.

Висновки. Узагальнюючи результат проведеного наукового дослідження можна констатувати, що існують наукові проблеми до розуміння поняття «механізм антикризової державної політики». Зважаючи на вищевикладене, зазначимо, що проведене дослідження є дуже актуальним із погляду обґрунтування вимог, яких необхідно дотримуватися при розробці механізму антикризової державної політики у туристичній галузі. Отже, пропонуємо таку структуру цього механізму (рис. 1).

У розробленій структурі механізму дії суб'єкта управління (державних інституцій) зосереджені на формуванні антикризової державної політики шляхом реалізації функцій антикризового державного регулювання та управління за визначеними цілями, пріоритетами та напрямками. Цей процес супроводжується вибором методів антикризового державного регулювання за двома формами та відбором заходів антикризового державного управління з урахуванням критеріїв етапізації, що в результаті дозволить впровадити механізм антикризової державної політики та подолати кризові явища.

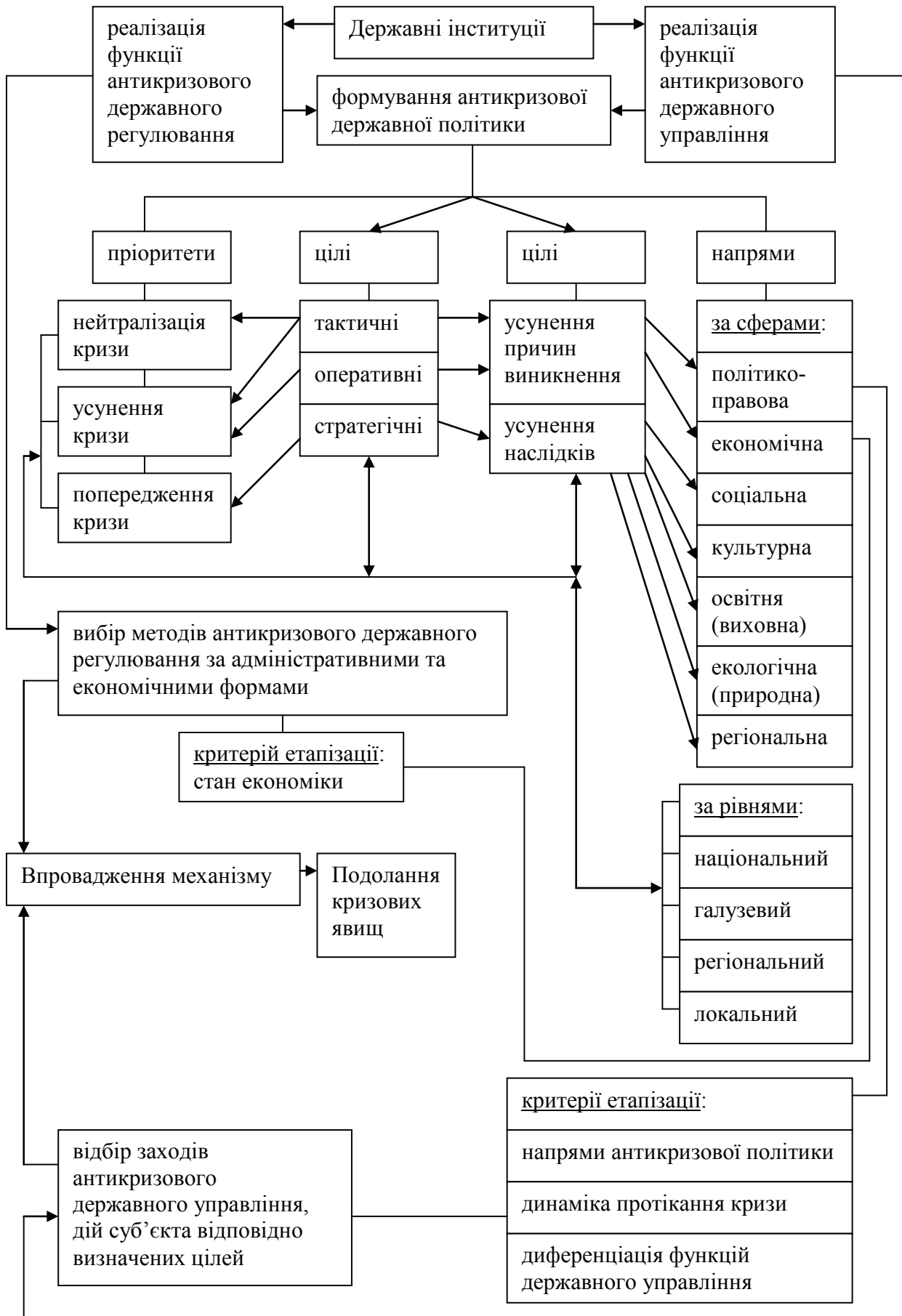

Рис. 1. Структура механізму антикризової державної політики в туристичній галузі

Взаємозв'язок між елементами механізму забезпечується збалансуванням цілей між пріоритетами та напрямками, вибором методів і відбором заходів за двома функціями (регулювання та управління) через базові сфери, що формують та впливають на туристичну галузь – політико-правову та економічну.

Залежно від конкретної ситуації, упровадження механізму антикризової державної політики дозволить відібрати домінанти та відповідні методи антикризового регулювання за сферами, що формують, впливають та забезпечують розвиток підприємства, регіону, галузі та (або) національної економіки в цілому.

Запропонований методологічний підхід до розробки та структурування механізму антикризової державної політики у туристичній галузі має універсальний характер за рівнями національної економіки взагалі та зокрема для будь-якої її галузі. Водночас як специфіка розвитку туристичної галузі, так і особливості прояву кризових явищ у ній при застосуванні загальної структури механізму антикризової державної політики вимагають власне визначення пріоритетів, домінант за цілями та напрямками та, відповідно, вибору методів державного регулювання й відбору заходів антикризового державного управління.

Все це вимагає розробки концепту антикризової державної політики в туристичній галузі з урахуванням обґрунтованих методологічних підходів щодо формування механізму антикризової державної політики. Над цією науковою проблемою сьогодні працюють вчені-економісти кафедри менеджменту й адміністрування Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

Література:

1. Кравчук І. В. Організаційно-економічний механізм управління розвитком сфери туристичних послуг України / Кравчук Ірина Валеріївна : дис. канд. екон. наук за спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Львів: Національний університет імені Івана Франка, 2011. – 218 с.
2. Овсяннікова Н. В. Організаційно-економічний механізм використання рекреаційних ресурсів національного природного парку / Н. В. Овсяннікова // Вісник ДІТБ. – 2009. – № 13. – С. 108–113.
3. Щербань І. О. Механізм антикризового управління посередницькими організаціями (на прикладі підприємств туризму) / Щербань Ірина Олександрівна : автореферат дисертації канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами за видами економічної діяльності). – Київ ; ПВНЗ «Європейський університет», 2011. – 20 с.
4. Щербань І. О. Механізм антикризового управління посередницькими організаціями (на прикладі підприємств туризму) / Щербань Ірина Олександрівна : дис. канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами за видами економічної діяльності). – Київ ; ПВНЗ «Європейський університет», 2011. – 219 с.
5. Воронин А. Н. Теоретические и методические аспекты совершенствования государственного регулирования туризма в регионах / А. Н. Воронин, К. Э. Сухенко // Проблемы современной экономики. – 2007. – № 3 (23). – С. 380–383.
6. Бондаренко О. О. Державне регулювання туризму на регіональному рівні [Електронний ресурс] / О. О. Бондаренко. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/3024/%C1>.
7. Пироженко Н. Т. Государственное регулирование развития туризма на федеральном и региональном уровнях [Електронний ресурс] / Н. Т. Пироженко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/29_NIOXXI_2012/Economics/15_116815.doc.htm.
8. Осипов Ю. М. Хозяйственный механизм государственно-монополистического капитализма : монография / Ю. М. Осипов. – М. : Изд-во МГУ им. М. Ломоносова, 1987. – 400 с.
9. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. – 2-е изд. – Т. 23. – Ч. II. – М. : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1960. – 458 с.
10. Сапа Н. В. Теоретико-методологічні засади механізму антикризового державного управління / Н. В. Сапа // Гуманітарний вісник ЗДІА. – Випуск 38. – 2009. – С. 106–116.
11. Моисеев Н. Н. Человек, среда, общество : монография / Н. Н. Моисеев. – М. : Наука, 1982. – 240 с.
12. Хозяйственный механизм общественных формаций : монография / под общ. ред. Л. И. Абалкина. – М. : Мысль, 1986. – 296 с.
13. Саєнко Г. В. На шляху до стійкого розвитку економіки: господарський механізм взаємодії : монографія / Г. В. Саєнко, О. О. Папайка. – Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2005. – 928 с.
14. Хозяйственный механизм производственного объединения / В. Ф. Палий, А. И. Бужинский, В. Д. Казикаев, В. И. Корнеев и др. – М. : Машиностроение, 1985. – 250 с.
15. Механизмы социально-ориентированного управления экономикой в регионе : монография / М. И. Попов, Л. И. Рисухин, А. В. Погарцев, В. З. Кольченко и др. – Луганск : ВГУ им. В. Даля, 2001. – 128 с.
16. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия / гл. ред. А. М. Румянцев. В 4-х т. – Т. 1. – М. : Советская энциклопедия, 1972. – 560 с.
17. Чистилин Д. Проблемы самоорганизации в переходной экономике / Д. Чистилин // Экономика Украины. – 2000. – № 3. – С. 56–62.